

การศึกษานโยบายท้องถิ่นในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ
กรณีศึกษา ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ชัตติยา ชัตติยวรา *

อนุรุตร์ สมบูรณ์ ** วิทวัส เสมอใจ **

บทคัดย่อ

การศึกษานโยบายท้องถิ่นในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณของชุมชนปงยางคก เป็น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการเลือกสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ สมาชิกที่ตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ประเภทกลุ่มผู้ผลิตตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณซึ่งปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด จำนวน 7 คน โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่ การสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาและวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่ม ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ พบว่า มีกระบวนการผลิตอย่างเป็นระบบ ซึ่งอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ องค์ประกอบของภูมิปัญญาในการทำตะเกียง ประกอบด้วย วิธีการผลิตด้วยระบบช่างฝีมือและระบบการแบ่งงานกันทำ แต่การใช้เครื่องมือยังคงเป็นเครื่องมือทั่วไปซึ่งสามารถทำงานได้หลายอย่าง ไม่ได้พึ่งพาเทคโนโลยีขั้นสูง และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนที่เป็นไปเพื่ออนุรักษ์ของดั้งเดิมมากกว่าเน้นการผลิตจำนวนมากในเชิงธุรกิจ

2. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับบุคคล และระดับชุมชนระดับบุคคล มีผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ โดยการสอนและบอกวิธีทำ ทดลองปฏิบัติ แนะนำ และอาศัยการจัดเกลาทางสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไป อุปกรณ์ที่ใช้ คือ วัตถุดิบจริงในการทำงาน และอาศัยการแลกเปลี่ยนซักถามอย่างไม่เป็นทางการ ส่วนเนื้อหาเป็นเรื่องของกระบวนการผลิต และเทคนิคการเลือกสรรทรัพยากรธรรมชาติมาใช้

ระดับชุมชน มีผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด คือ กลุ่มอาชีพ กลุ่มเพื่อน กลุ่มผู้สูงอายุและผู้เป็นภูมิปัญญาผ่านวิธีการประชุม เวทีชาวบ้าน โดยอาศัยสื่อบุคคลแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และมีเป้าหมายเพื่อสร้างอาชีพในชุมชน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น / ตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ / ปงยางคก

* อาจารย์ ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง Email: kattiya18@hotmail.com

** นักศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

**The Study of Local Wisdom in Making Traditional Vegetable-Oil-Lantern,
Case Study : Pongyangkhok Sub-District, Hang Chat District, Lampang**

Kattiya Kattiyawara *

Anirutt Sombhoon ** Wittawat Samerjai **

Abstract

The study of local wisdom in making traditional vegetable-oil-lantern of Pongyangkhok community is a participatory action research. The objective is to gather knowledge and the transferring process of local wisdom in choosing natural resources to build a career for people in the community. The population and sampling group used in this study were members of a community enterprise in Pongyangkhok Sub-District, Hang Chat District, Lampang province of traditional vegetable-oil-lantern manufacturers who currently have a total of seven people. The researcher collected data by using multiple data collection methods, including interviews with a mix of both formal and informal, the participant observation and participation, the descriptive data analysis and content analysis of the in-dept interview and focus groups. The results were as follows.

1. Wisdom of the traditional vegetable-oil-lantern was found to have a systematic process which used the integration of traditional knowledge and modern knowledge. The component of local wisdom in making traditional vegetable-oil-lantern consisted of artisan methods of production and the division of work, but the instruments were general tools which can run several jobs and it did not rely on advanced technology. The utilization of community resources was to preserve the tradition rather than focus on mass production for commercial.

2. Process of transferring local wisdom was divided into two levels: the individual level and community level.

The individual level has served to convey the family members and relatives by teaching and telling how to perform experiments and socialization trend slowly. The device used is the real material in working and the exchange of an informal inquiry. The content is the subject of the manufacturing process and techniques used to select natural resources.

The community level has served to convey the professional group, friends group, the elderly group and people who have local wisdom through the meeting, community stage and through the wisdom of the people exchanging media experiences and aims to build a profession in the community.

Key words : local wisdom traditional / vegetable-oil-lantern / Pongyangkhok

* Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University

** Undergrad Student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาในช่วงหลายสิบปี พบว่า การพัฒนานั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสีย การพัฒนาที่ให้ความสำคัญแก่การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ มักจะมุ่งเน้นไปที่การจัดปัญหาความยากจน การว่างงาน และการกระจายรายได้ แต่การพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจมากเกินไป ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม

ผลกระทบจากการพัฒนาในด้านวัฒนธรรมที่ส่งผลด้านลบก็มีอยู่มากมาย เช่น การพัฒนาทำให้เกิดวิกฤตทางวัฒนธรรม หรือปัญหาที่เรียกว่า การล่มสลายทางศีลธรรม สิ่งที่สำคัญคือ ภูมิปัญญาและความรู้ท้องถิ่น (อานันท์, 2542)

ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน

ชุมชนปงยางคก จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าของตนเองอยู่หลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาในสาขาศิลปหัตถกรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอาชีพ สร้างงานให้แก่คนในชุมชน

การทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ เป็นองค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์และมีชื่อเสียงมานาน ถือเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างหนึ่งที่สร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับกลุ่มผู้ผลิต แต่ปัจจุบันจำนวนผู้ผลิตตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณลดลง เพราะกลุ่มผู้สูงอายุที่เริ่มแก่ชรามากขึ้น ประกอบกับคนรุ่นหลังขาดความรู้ ความเข้าใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ หากสถานการณ์ในอนาคต ภูมิปัญญานี้อาจสูญหายได้ซึ่งจะเป็นสิ่งที่น่าเสียดายยิ่ง ดังนั้น ผู้วิจัยและคณะจึงมีความเห็นร่วมกันว่า ประเด็นปัญหานี้ควรได้รับการศึกษาในฐานะงานวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่และคาดหวังว่า ภายหลังจากการวิจัยแล้ว คนในชุมชนจะมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณที่ถูกรวบรวม จัดเก็บอย่างเป็นระบบ และมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นฐานข้อมูลของชุมชน แล้วสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงกระบวนการพัฒนาระดับผลิตภัณฑ์ อีกทั้งยังสามารถรักษาภูมิปัญญาอันมีค่านี้ไว้ได้ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พึ่งตนเองได้ เกิดความภาคภูมิใจ และทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยั่งยืนต่อไป

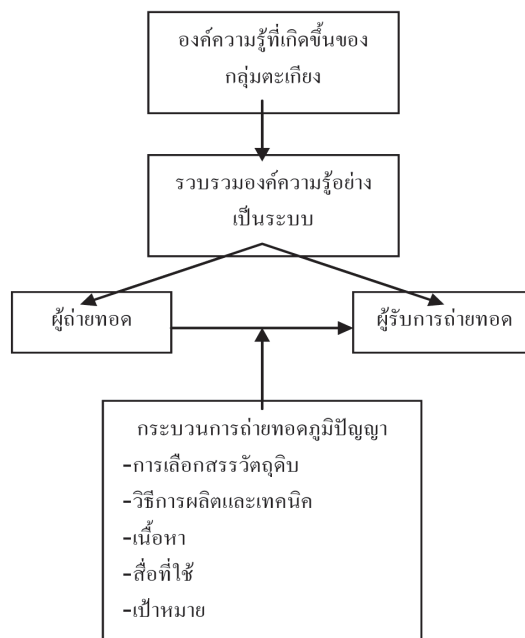
ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามการวิจัยว่า การรวบรวมองค์ความรู้อย่างเป็นระบบมีผลต่อการถ่ายทอดความรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณหรือไม่ อย่างไร ผลการวิจัยที่ได้สามารถเป็นข้อสนเทศแก่ผู้สนใจให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น และเป็นประโยชน์แก่คนในชุมชนที่จะอนุรักษ์สืบทอดต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ ตลอดจนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ

กรอบความคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญามีห้กระบวนการ ประกอบด้วย การเลือกสรรวัตถุดิบ วิธีการผลิตและเทคนิค เนื้อหา สื่อที่ใช้ และเป้าหมาย ผ่านกระบวนการรวบรวมองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ จากผู้ถ่ายทอดและรับการถ่ายทอด จากวัตถุประสงค์ข้างต้นสามารถสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้ดังนี้

วิธีดำเนินการ

การศึกษครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีดำเนินการหลายวิธีผสมผสานกัน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกำหนดวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา สิ่งพิมพ์ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนปวงยงคก แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการศึกษาตามแนวคิด ดังต่อไปนี้

1) แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ความหมายของภูมิปัญญา สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ประสบการณ์ และความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมา ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และปรับตัวในการดำรงชีวิตประจำวันได้ ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผู้กล่าวไว้แตกต่างกันไป โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนง แต่มักจะถูกมองว่าล้าหลัง คนบางกลุ่มจึงไม่ค่อยให้ความนิยมและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่น สูตรอาหาร หรือตำรับตำราต่างๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป อาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม
10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

2) แนวคิดการจัดการความรู้ และถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื้อหาที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจัดการความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น จากงานของ เอกวิทย์ และคณะ (2546) มีดังนี้

การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาการทำงานกิจการงานต่างๆ ให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลมากขึ้น ซึ่งความรู้ นั้น นอกจากจะสืบค้นและแสวงหาความรู้มาจากแหล่งต่างๆ แล้ว ยังต้องสร้างความรู้ขึ้นใช้เองด้วย โดยสร้างขึ้นมาเพื่อเตรียมพร้อมก่อนการทำงาน สร้างขึ้นระหว่างการทำงานและสร้างขึ้นจากการสรุปบทเรียนหลังจากเสร็จสิ้นแล้ว โดยอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่มหรือเครือข่าย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีมักเป็นกับดัก คือ การติดอยู่แค่ข้อมูลข่าวสารเท่านั้น ไม่สามารถยกระดับไปสู่ “ปัญญา” อันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการจัดการความรู้ได้

3) แนวคิดเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน/ท้องถิ่น วิบูลย์ (2533) ได้ให้ความหมายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง สิ่งที่ทำมาสร้างสรรคขึ้น เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยกลุ่มชนแต่ละกลุ่มจะพัฒนาสิ่งของขึ้นมา โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อม ศิลปหัตถกรรมของแต่ละกลุ่ม จึงมีลักษณะเฉพาะกลุ่ม เฉพาะถิ่น

ประเทือง (2531) ได้จัดแบ่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ตามลักษณะของวิธีการจัดทำเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. งานจักสาน ทอ คือ การใช้เส้นเชือกหรือหวาย ไขว้สอดประสานกันให้เป็นลวดลายต่างๆ บ้างให้เป็นเส้น และเป็นผืนบ้างให้ติดต่อกัน

2. สาน คือ การใช้เส้นเชือกหรือหวาย ไขว้สอดประสานกันให้เป็นลวดลายต่างๆ บ้างให้เป็นเส้น และผืนบ้าง ให้ติดต่อกันทอ คือ การนำด้ายจากฝ้ายหรือด้ายจากใยไหม มาทอเป็นผืน

3. งานปั้น คือ การปั้นโดยใช้วัสดุที่เป็นดิน ปูน ขี้ผึ้ง โดยมีกรรมวิธีการทำต่อเนื่องตั้งแต่เตรียมวัสดุ การขึ้นรูป แล้วนำไปเผาหรือหล่อต่อไป

4. งานแกะสลัก คือ การแกะสลักวัสดุ เช่น ไม้ หิน เขาสัตว์ งานช่าง ฯลฯ มาแกะเป็นรูปทรงต่างๆ อีกจำพวกหนึ่ง คือ การแกะของสดและวัสดุเนื้ออ่อน เช่น ผลไม้ ผักสด หอยกกล้วย หนัังโค เป็นต้น

5. งานไม้ คือ การนำไม้มาประดิษฐ์ด้วยวิธีการขุด เกลา กลึง ตัด และติดต่อกันทำเป็นของใช้ภายในบ้าน ตั้งแต่ชิ้น เล็กๆ เช่น กระบวย เขียนหมาก ไปจนถึงของใหญ่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เตียง ตั่ง ตู้ และที่ใช้เป็นพาหนะ เช่น เรือ เกวียน เป็นต้น

6. งานประดิษฐ์ คือ การนำเศษวัสดุ มาตกแต่งประดิษฐ์เป็นเครื่องประดับ เช่น ดอกไม้จากกรังไหม เครื่องประดับ จากกะลามะพร้าว เป็นต้น

หัตถกรรมพื้นบ้านนั้น นอกจากจะเป็นเพียงสิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้ว หัตถกรรมพื้นบ้าน ยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่สั่งมาของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาหรือความเชื่อในการดำรงชีวิตและเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน

4) แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การแสวงหาความรู้ ความจริงที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ตรวจสอบได้ โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีกลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันเรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง ชุมชนสิ่งแวดล้อม ให้เห็นปัญหาของตัวเองและเห็นทางแก้หรือทางออกจากปัญหา โดยลงมือปฏิบัติจริง ได้ผลจริง แก้ปัญหา ได้จริง วิธีการแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มาจากคำว่า “การปฏิบัติ” (Action) และ “การวิจัย” (Research) ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกัน การตกลงใจร่วมกัน การพัฒนาปรับปรุงร่วมกันของกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในงานนั้นๆมากกว่าการอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก และโดยอาศัยคุณสมบัติของนักวิจัยที่แตกต่างกับการวิจัยแบบอื่นที่มีอาศัยเครื่องมือการวิจัย และความเห็นของกลุ่มตัวอย่างเป็นสิ่งสำคัญ Action Research เน้นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพมิใช่เพียงเก็บข้อมูลโดยการส่งแบบสอบถามความคิดเห็นกับกลุ่มตัวอย่างแต่อย่างเดียว มีการเก็บข้อมูลหลายวิธี เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต การอภิปราย กลุ่ม (เล็กและใหญ่) การศึกษาค้นคว้าด้วยการวิเคราะห์เอกสารและการสนทนากลุ่ม (Focus group)

กมล (2540) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัย ค้นคว้า และหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันเพียงแต่ว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหา

ในการพัฒนาและเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของ ชุมชนผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัย และในการมีส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย” ซึ่งสอดคล้องกับสุภางค์ จันทวานิช (2547) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) หมายถึง วิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย

2. พื้นที่ในการศึกษา บ้านต้นคำ-ม่วงชุม ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาด้วยเหตุผล ดังนี้

- 1) เป็นพื้นที่ศึกษาภายใต้โครงการ ABC-PUS/MAG ที่คัดเลือกตำบลปงยางคก
- 2) เป็นชุมชนที่มีการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านโดยยังคงรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ศึกษา เป็นกลุ่มตัวอย่างเพียงกลุ่มเดียวเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำตะเกียงที่ยังคงอยู่

3. วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการโดยการกำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ที่สามารถยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนคำถามได้ตามสถานการณ์ นอกจากนี้ยังใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในการสนทนากลุ่มควบคู่กันไปเพื่อความสะดวกของข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยและคณะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองตั้งแต่เริ่มสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน พบปะผู้นำชุมชน ประธานและสมาชิกกลุ่มตะเกียง ชาวชนและผู้อาวุโสในชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครั้ง ได้ถูกจดบันทึก บันทึกเทป และถ่ายภาพ เพื่อนำมาเรียบเรียง ตรวจสอบ และเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนต่อไป

ภาพที่ 1 สนทนากลุ่มกับชาวบ้าน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยเริ่มจากการจำแนก จัดหมวดหมู่ ประเภทข้อมูล ตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย จากนั้นวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลบริบทชุมชน กระบวนการใช้ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา แล้วนำมาวิเคราะห์ความเชื่อมโยง เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการดำเนินงาน

องค์ความรู้ของชุมชนปงยางคกในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ มีดังต่อไปนี้

วัตถุดิบ ไม้สักธรรมชาติ ถือเป็นวัตถุดิบหลักในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ การคัดเลือกไม้สัก มาทำตัวตะเกียง ผู้ผลิตจะต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ประณีต ในการเลือกกลวงลายของเนื้อไม้ เน้นการไขว้ลายเส้นตามธรรมชาติของไม้ ความต่อเนื่องของลายไม้จะยิ่งเพิ่มความสวยงามให้แก่ตะเกียง ซึ่งผู้ผลิตตะเกียงยึดเอาไม้สัก ซึ่งเป็นไม้ที่หาได้ในชุมชน

ชุมชนบริเวณใกล้เคียง เพื่อรักษารูปแบบของตะเกียงที่จะต้องทำด้วยไม้สักเท่านั้น จึงทำให้ผู้ผลิตยังคงรักษาความเป็นดั้งเดิม ซึ่งสร้างความแตกต่างจากชุมชนอื่นมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 2 ตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณที่พร้อมจำหน่าย

น้ำมันพืช สำหรับเป็นเชื้อเพลิงในการจุดตะเกียงเป็นวัตถุดิบที่หาได้ง่ายจากทุกครัวเรือนและ ถือเป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งของตะเกียงน้ำมันพืชแบบ โบราณที่ผู้ผลิตให้ความสำคัญใหม่ที่เน้นการลดมลพิษทางสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะไม่ก่อให้เกิดควัน ไม่มีกลิ่นเหม็น และราคาประหยัด

ภาพที่ 3 ส่วนประกอบหนึ่งของตะเกียงที่ใช้ น้ำมันพืชเป็นเชื้อเพลิง

กระบวนการผลิต การทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณต้องอาศัยความชำนาญที่ฝึกฝนมานานอาศัยความละเอียดอดทน เป็นการผสมผสานระหว่างงานช่างไม้ฝีมือกับระบบการแบ่งงานกันทำภายในกลุ่มสมาชิก เครื่องมือที่ใช้ ส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือที่สามารถทำได้หลายๆ อย่างในชิ้นเดียว เช่น ค้อน ขวาน คีม จึงไม่ได้อาศัยเทคโนโลยีระดับสูงมากนัก

ภาพที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตตะเกียง

กลุ่มตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ มีสมาชิกที่สนใจเข้าร่วมจำนวน 10 คน ปัจจุบันเหลือ 7 คน (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2546-2552) โดยมี นางพิมพ์ร เบ็ญยงคำ เป็นประธานกลุ่ม การบริหารงานภายในกลุ่มเป็นการแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับการทำตะเกียง น้ำมันพืชแบบโบราณที่เน้นการถ่ายทอดเป็นรายบุคคลหรือตัวต่อตัว และเป็นการสอนสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง พร้อมๆ กับการบอกเล่า ชักถามได้เมื่อไม่เข้าใจ

เนื้อหาความรู้เป็นไปตามประสบการณ์ของผู้ผลิตซึ่งเป็นเจ้าของภูมิปัญญา การขยายเครือข่ายของกลุ่มตะเกียงให้เกิดการเผยแพร่ในวงกว้างเป็นไปค่อนข้างยาก เนื่องจากไม่สามารถศึกษาได้จากที่อื่น นอกจากในชุมชนโดยผู้เป็นภูมิปัญญาการทำตะเกียงเท่านั้น

การถ่ายทอดภูมิปัญญา พบในสองระดับ คือ ระดับบุคคล เป็นคนในครอบครัว เครือญาติ สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เป็นวัสดุของจริง วัตถุดิบ เครื่องมือต่างๆ ที่สามารถหาได้ภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาและเป็นอาชีพติดตัวเพื่อดำรงชีวิต อีกระดับ คือ ระดับชุมชน เป็นเพื่อนบ้าน สมาชิกในกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน ผ่านการเข้าร่วมอบรมสาธิต เวทีชาวบ้าน แต่มีเป้าหมายเพื่อการเสริมสร้างรายได้ภายในชุมชน

อภิปรายผล

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณของชุมชนปงยางคก ได้รวบรวมองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำตะเกียงที่มีอยู่ในตัวบุคคล ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ มงคล ลายคำ (2547) เรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปั้นหม้อผ่านอินเทอร์เน็ตตำบล ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ทำการศึกษาระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปั้นหม้อและเผยแพร่ภูมิปัญญาการปั้นหม้อ โดยผ่านอินเทอร์เน็ตตำบล พบว่า กระบวนการในการถ่ายทอด คือ จะถ่ายทอดให้ผู้ที่มีความสนใจซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง โดยให้เรียนรู้จากการสังเกตการณ์ทำงานในแต่ละขั้นตอนของการปั้นหม้อแต่ละรูปแบบว่ามีหลักและวิธีการปั้นอย่างไร จากนั้นก็ให้ปฏิบัติงานจากการปั้นระดับพื้นฐานสู่การปั้นในรูปแบบที่ยากขึ้น โดยผู้ถ่ายทอดความรู้คอยให้คำชี้แนะและแนะนำถึงสิ่งที่ต้องคอยปรับปรุงแก้ไขตามลำดับของกระบวนการ ส่วนการเผยแพร่ภูมิปัญญาการปั้นหม้อ ผลการประเมิน พบว่า ด้านเนื้อหาสาระ ด้านทักษะ ด้านความรู้และประโยชน์ที่ได้รับ ด้านการถ่ายทอดความรู้ ด้านการออกแบบเว็บไซต์ และด้านเจตคติในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการใช้งานเว็บไซต์ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

ผลการวิจัยของผู้วิจัย ยังสนับสนุนงานวิจัยของ เสถียร(2542) เรื่อง ภูมิปัญญาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย ที่ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ประกอบของภูมิปัญญาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร และอิทธิพลปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ผลการศึกษาของเสถียร พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะท้อนวิถีคิด โลกทัศน์ และความเชื่อ ในการให้คุณค่าของชุมชนที่มีต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ที่เป็นความรู้เชิงเทคนิคกับการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวมีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยผ่านครอบครัว เครือญาติ และหมอบ้านของชุมชน

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศไทย มีงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกจำนวนมากที่ได้รับความสนใจ และศึกษากันอย่างกว้างขวาง หากแต่ภูมิปัญญาบางอย่างที่ไม่ได้รับการจัดเก็บรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบอาจถูกนำเอาไปใช้อย่างไม่เหมาะสม

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ ของตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง นอกจากจะเป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาแล้ว เป็นบันไดก้าวแรกของการสร้างความตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา โดยเจ้าของภูมิปัญญาและชุมชนได้มีส่วนร่วม การสั่งสอนให้เยาวชนรุ่นใหม่เห็นในคุณค่าของภูมิปัญญาซึ่งจะนำไปสู่การคุ้มครอง ภูมิปัญญาอย่างเป็นรูปธรรมในอนาคตเพื่อป้องกันไม่ให้บุคคลภายนอกนำไปใช้ประโยชน์ในทางที่ผิด

การนำผลงานไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยจากโครงการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ สามารถเกิดการนำไปใช้ประโยชน์ต่อบุคคล หน่วยงาน และชุมชน ดังนี้

1. กลุ่มตะเกียง สามารถรวบรวมองค์ความรู้จากกระบวนการผลิต การสั่งสมความรู้ ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น
2. หน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลปงยางคก มีข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงเอกลักษณ์ ความภูมิใจเป็นของชุมชน
3. ชุมชนปงยางคก ได้รับชื่อเสียงในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและเกิดเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาผ่านช่องทางต่างๆ

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณโครงการวิจัยร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้โครงการวิจัยร่วมกับการเรียนการสอนแบบบูรณาการศาสตร์เพื่อ เรียนรู้การพัฒนาพื้นที่ สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี และปริญญาโท (ABC-PUS/MAG) ที่ให้การสนับสนุนทุนการวิจัยโครงการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณ กรณีศึกษา ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ในครั้งนี้ งานวิจัยจึงสามารถดำเนินการลุล่วงไปได้ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

เอกสารอ้างอิง

- กมล สุดประเสริฐ. (2540). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน*. สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ. ม.ป.ท.
- ประเทือง คล้ายสุบรรณ. (2531). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.th.wikipedia.org/wiki/ภูมิปัญญา>.
- มงคล ลายคำ. (2547). *การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปั่นหม้อผ่านอินเทอร์เน็ตตำบล ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาอาชีวศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2535). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- เสถียร จันทะ. (2542). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2547). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542). *การวิจัยในมิติวัฒนธรรม*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิจารณ์ พานิช รสนา โตสิตระกูล และ ม.ร.ว. นงคราญ ชมพูนุท.(2546). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.